

Kıdemli Bir Liberal, Hürriyetperver Bir Fikir Adamı: Kâzım Berzeg

Halûk Kürşad Kopuzlu*

Kâzım Berzeg bir umman; dibinde en nadide incilerin bulunduğu uçsuz bucaksız bir umman. Okuduklarından edindiği bilgisiyle, yaşadıklarından elde ettiği tecrübesiyle o kadar dolu ki bulunduğu her fırsatta bilgi ve tecrübelerini, özellikle de genç liberallere, aktarmaya gayret ediyor. Liberal sıfatının büyük bir nefretle ağızlara alındığı, liberal kelimesinin bir küfür gibi kullanıldığı günlerde bile kendisini ısrarla, gururla ve hatta hayranlık verici bir cesaretle liberal olarak tanımlamış “Kıdemli bir liberal” Kâzım Berzeg. İçi boşaltılmış demokrasi tanımları yapanların, devletin ekonomide tam hâkim olmasını savunan çığırkanların, kendisine benzemeyeni yok sayan kof hürriyet şarkıları söyleyenlerin önüne çıkıp demokrasinin, piyasa ekonomisinin, hürriyetin aslında ne olduğunu bıkmadan anlatan, usanmadan açıklayan “Hürriyetperver bir fikir adamı” Kâzım Berzeg.

Söyleyecek o kadar çok şeyi var ki. Birazdan okuyacağınız bu ummandan birkaç damla...

Liberal kimliğiniz hepimizin malûmu. Ancak bir de özel hayatındaki Kâzım Berzeg var. Kimdir Kâzım Berzeg?

Ben avukatım, avukatlıkla maişetimi temin ediyorum. 1970 öncesi avukatlıkla birlikte çiftçilik yaptığım dönem de oldu. O dönemde Samsun’un bir ilçesinin Ziraat Odası başkanıydım. Türkiye Ziraat Odaları Birliği’nin Samsun il temsilcisiydim ve ailemin sahibi olduğu arazide kiracısı olarak çiftçilik de yapardım; bir taraftan avukatlık yaparken bir taraftan da çiftçilik yapardım. Herhangi bir siyasî partinin sürekli yönetiminde bulunmak, bir siyasî hüviyet taşımayı istemedim. Bunu şu şekilde ifade ediyorum, siyasete daima

saygılı oldum; ama bir insanın bir konuya sürekli bağlanması için istemesi lâzım. Benim öyle bir isteğim olmadı. Yalnız 1960’ta, hatta daha öncesi de var, Samsun’da mahallî gazetelerde, dergilerde yazılarım yayınlanırdı. 1964’ten itibaren bütün Türkiye’de yayın yapan, başta Forum dergisi, başka dergiler, şimdi pek çoğunu hatırlamadığım gazetelerde yazılarım yayınlanmaya başladı. Genellikle siyasî düşünceyle ilgili yazılar olduğu için bazıları sanki siyaset yapıyor gibi de düşündüler. Genel olarak siyasette kendi düşünceme yakın olduğu için tuttuğum siyasî partiler olmuştur. Yalnız herhangi bir partinin tam mensubu, yalnız o partinin destekçisi olmadım. Daha öncesinden, 1950’lerden itibaren siyasî partilere karşı tarafsız bir tavıram olduğunu söyleyebilirim. Yazdıklarım, ki siz tavsifini ya-

* *Liberal Düşünce Dergisi Yazı İşleri Müdürü.*

piyorsunuz, istikrarlı şekilde liberal düşünce çizgisini takip eden yazılardır. 40 yıl boyunca bu böyledir. Ben sonradan liberal düşünceye intisap etmedim, benimsemedim; ilk gençliğimden itibaren yalnızca komünizme, faşizme, diğer otoriter, totaliter devlet düşüncelerine, siyasî düşüncelere karşı olan bir klâsik liberal olarak bugüne kadar geldim. Siyasette tuttuğum taraflar da benim bu düşünce çizgime o gün kim daha yakınsa onlardır. 1990'dan sonra siyaset dışı konuları AİHM'ye götüren, hatta Güneydoğu davaları dışındaki davaları AİHM'ye ilk götüren Türk avukatıyım. Avukatlığımda Yüce Divan'da Türkiye'nin tarihî davalarında avukatlık yaptığım oldu, sıkıyönetim dönemlerinde sıkıyönetim mahkemelerinde avukatlık yaptığım oldu. Avukatlığı, avukatlığa da saygı içinde ciddi şekilde yapma gayreti içinde oldum; o bakımdan kendimi müsterih sayıyorum. 40 yıl boyunca avukatlığı olması gerektiği şekilde yaptığımı düşünüyorum. AİHM'den de son on yıl boyunca epeyce karar aldım. Bu kararlar ilgili oldukları alanda Türkiye'de oldukça müspet etki yaptılar, olumlu etki yaptılar; bunu da ayrıca bir meslekî çalışmanın müspet hasılası olarak ifade ediyorum. Şu anda AİHM'den de en çok karar almış Türk avukatıyım. Biraz geç evlendim, gençlere erken evlenmelerini tavsiye ediyorum, 1970'ten itibaren evliyim. 1970'ten itibaren de Samsun'dan Ankara'ya işimi naklettim. Bir süre büyük resmî kurumların avukatlığını ve hukuk müşavirliğini 10 yıl kadar yaptım. Me-muriyette sürekli kalma düşüncem yoktu. Ankara'ya geldiğimde geçici bir süre için memuriyet yapayım diye düşünmüştüm. Bu dönem, bu çalışma bana Türkiye'deki devleti iyi tanıma imkânını da verdi; yani devlet memuriyetinde geçen yıllarım boyunca, onu diğer memur arkadaşlar, birlikte çalıştığımız arkadaşlar da müşahede etmişlerdir, devletin işleyişini doğru gözlemlemek, iyi yönleri nedir, olumsuz yönleri nedir, bunları tespit etmek amaçlarımdan birisi olmuştur.

Aslında daha önceki devlete bakış biçimimle, on yıllık tecrübeden sonraki bakış biçimim arasında da pek fark olmamıştır. Türkiye eski, köklü bir devlet geleneğine sahiptir, ancak bu gelenek bugünün şartlarını karşılıyor olsaydı bugün Türkiye bulunduğu yerin, ekonomik olarak, sosyal olarak, siyasî olarak çok çok ilerisinde olurdu; gözlemlerim de budur, benim için tecrübedir. Tabii DPT'yle ilgili çalışmalarım oldu, daha başka kurumlarla, devlet görevlisiyken, KİT yönetim kurulları, KİT yönetim başkanlığı gibi tecrübelerim oldu, o çalışmalar tecrübedir; devleti daha iyi tanıma imkânı veren tecrübelerdir. Yazarlığım da sürekli olmadı. Tabiatıyla benim öncelikli işim, maişetimi temin etmek için avukatlığımı devlet yaşantımda veya serbest olarak yapmak. Yayınlarım tamamen daha iyi bir Türkiye için üzerime düşen hizmeti yapma amaçlıdır, öyle olmuştur. Bir vatandaşlık görevi olarak yalnız yazdım. Şunu da ifade edeyim, hiçbir konuyu da incelemeyen yazmadım, yani sürekli öğrenerek yazmayı baştan itibaren prensip edindim. Bunlar istikrarlı bir düşünce çizgisinde oldu. Şimdi avukatlığa yalnız AİHM'deki davalarımla devam ediyorum, Türkiye'deki işlerimi 1996 sonunda tasfiye ettim.

Peki liberalizmle ilişkiniz nasıl başladı?

Şimdi, aslında ilk yayınlanan yazılarıma baktığınızda, liberalizmle ilişkim daha ilk yazılarımda vardır.

Hangi yıllardan bahsediyorsunuz?

1964, ki bunlar Türkiye çapında yayınlanan dergi ve gazetelerdeki yazılardır. Daha önceleri mahallî gazetelerde veya daha ufak çaplı yerlerde yayınlanan yazılarımla da aynı içeriklidir, aynı felsefedir ifade edilen. Bu bakımdan sonradan bir ilişki değil de, belki, okuldan da önce çevre kültüründen gelen bir ilişkiyi ifade etmek gerekli oluyor. Bunu şöyle ifade edeyim: Batıda olağan olan bazı şey-

ler, Türkiye’de sakıncalı sayılıyor, ama ben artık 65 yaşındayım, bu çizgiyi nasıl yakaladığımı bundan sonra belki ifade etme fırsatım olmaz, bu defa açıkça, şimdiye kadar ifade etmediğim, yazılı veya sözlü, bazı şeyleri ifade edeceğim. Evvelâ liberalizm, benimsenmesi oldukça zor olan bir siyasî düşünce çizgisidir. Yani bir ölçüde düşünce geleneğine sahip olmayan kimselerin içgüdüyle, tepkilerle, meselâ Hayek’in sosyalistler için kısmen söylediği kıskançlık gibi dürtülerle benimsenebilecek bir düşünce çizgisi değildir. Bunu bu sefer ilk defa size bir görev olarak, Türkiye’de pek mutut olmamasına rağmen ifade edeceğim.

Şimdi, benim aile kökenim Kafkasyalı. Ailem de Kafkasya tarihinde ismi olanların mensup olduğu aile. Meselâ, James Stanislav Bell’in 1840’ta Londra’da basılmış, şimdi klâsik diye yeni baskısı da yapılmış, Kafkasya’yı anlatan iki ciltlik kitabında aile geçmişimi belgeleyebiliyorum. 1830’lar yalnız Kafkasya’da değil Osmanlı Devleti içinde de aileden üst düzey görevlilerin bulunduğu yıllar oluyor. İngiliz yazar James Stanislav Bell, meselâ 1830’larda kendi yarısında fiilî liderlik üstlenen Hacı Berzeg için Çerkez Washington’u ifadesini kullanıyor; oradaki düzenle ilgili tespitler yapıyor. Meselâ ifadelerinden birisi, burası, diyor, özgür bir ülke, ama biraz da gereğinden fazla özgür. 3 yıl orada bulunan Bell, Çerkez Washington’u olarak vasıflandırdığı Hacı Berzeg’le de bir defa karşı karşıya geliyor. Hacı Berzeg’in kendisine söylediği şu: Bu ülkede, diyor, istediğiniz yere gidebilirsiniz, istediğinizle görüşebilirsiniz, istediğiniz zaman bu ülkeyi terk edebilirsiniz. Tabii Hacı Berzeg’in liderliği tevdi edilen bir liderlik, yoksa ben liderim diye ortaya çıkma diye bir durum yok. İşte böyle bir gelenekten bahsedebiliriz.

Aynı dönemde, benim 6. derece dedemin kardeşi Hafız Paşa da, 1830’larda Osmanlı Devleti’nde görevli. Kürdistan valiliği yapıyor, Bosna valiliği yapıyor, Kosova valiliği

yapıyor, muhtelif yerlerde valilik yapıyor ve Nizip Savaşı’nda da, 1839’da, Mısır kuvvetlerine yenilen Osmanlı ordusunun komutanı. Ondan sonra, Berzeg Hüseyin Paşa, Ali Paşa. Müşir Mehmet Zeki Paşa, Abdülhamid döneminde 1888’den 1908’e kadar 4. ordu komutanlığı yapıyor. 4. Ordu, Anadolu ordusu, yani Osmanlı’nın en önemli ordusu. Müşir Mehmet Zeki Paşa aynı zamanda, bugün maalesef doğru dürüst anlatılmayan, Hamidiye Alayları teşkilatlanmasının da kurucusu. Hamidiye Alayları aslında Rusya’ya karşı tutunamayan ve kahramanlığına rağmen, 1877-1878 Rus Harbi’nde de Rus işgâlini önleyememiş nizâmî ordunun yanında tamamen Rusya’ya karşı sivil halkın savunmaya katılması tasavvurudur. Yoksa bazılarının benzettiği gibi, bugünkü koruculukla falan alâkası yoktur. Fonksiyon da ifâ etmiştir. Prof. Bayram Kodaman’ın ifadesiyle, Hamidiye Alayları politikası Doğu Anadolu’yu Ermenistan olmaktan çıkararak politikadır. Yine II. Abdülhamid zamanında 19. yy.’da padişah müşavirliği, fiilen odur, ama esvapçıbaşdır ünvanı. Abdülhamid’in padişahlığı boyunca esvapçıbaş ünvanıyla yanında bulunan yakın dostu Berzeg Hacı İlyas Bey vardır. Anadolu’da valilik yapmış Berzeg Bekir Paşa, Tefrik Paşa vardır. Ailenin biraz isyankâr bir mensubu da sonradan Harbiye Nazırı olan Babialı baskınında öldürülen Nazım Paşa’dır. Bunları ben sonradan okuduklarımdan dışındaki müktesebatı ifade etmek için söylüyorum. Ben, başka bir şey olmadan, ilk düşüncemi ifade etme imkânına kavuştuğumda neden liberal çizgideydim, ona bir altyapı olarak söylüyorum. II. Abdülhamid döneminde aile mensupları etkindirler; yalnız, Abdülhamid’in jurnalci taifesinde benim ailemden hiç kimse yoktur. yalnız ordu yönetimi, idarî görevleri ifâ edenlerdir. Şunu da ifade edeyim, Abdülhamid bütün saltanatı boyunca benim aile mensuplarımdan, tartışmalara rağmen, muhalif düşünce ifade etmelerine rağmen hiç

kuşku duymamıştır. Hatta Müşir Mehmet Zeki Paşa'nın sabittir, zaman zaman padişah görüşüne aykırı görüşleri padişahla müzakere ettiği, şayet Abdülhamid'in herkesten kuşku duyma huyu olsaydı, en çok kuşku duyacağı kişi Müşir Mehmet Zeki Paşa olurdu, ancak hiç kuşku duymamıştır. O sebeple Abdülhamid'in kuşkuculuğu yönündeki abartılı ifadeler de, bana intikal eden aile hatırası itibariyle doğru değildir; bazı insanlardan kuşku duymamıştır, onunla birlikte olmuştur, ama bazılarına karşı son derece kuşkuludur; belki orada haklıdır da.

Şimdi, bunlar benim evimde, ailemde anlatılan hatıralar olarak bana intikal etti. Tabii ailenin Samsun'da geniş mülkleri, çiftlikleri vardı. Benim annemin babasıyla, babamın babası kardeşler. Aile Samsun'da yerleşen bölümüyle pek devlete memur yetiştirme düşüncesinde olmamıştır, ama bir genel kültür temeli ailede olsun için Samsun'daki dede evimizden Mekteb-i Mülkiye'ye ilk öğrenci 1902'de gitmiştir. Amcalarımın hepsi üniversite mezunuydu, babam değildi. Ben de hukuka da hâkim, avukat olmak için değil, ailenin mevcut olan varlığını sürdüren büyük evlat olarak daha ziyade bir genel kültür sahibi olmak için gittim. Ama şartlar, önceden tasavvur ettiğim gibi cereyan etmedi, maişet mesleğim avukatlık haline geldi. Sonradan, yazılarım yayınlanmaya başladıktan sonra, bazı akademisyen dostlarım, sen niye akademisyen olmadın da dediler, yalnız benim tercihim o değildi. Başta ailenin mülkü var, çiftlikleri var, bunları devam ettirmek gibi bir pozisyonum vardı, sonradan şartlar değişince avukatlık benim maişet mesleğim haline geldi. Bunları anlatmamın sebebi, ben, düşüncemi bu kültür içinde elde ettim; düşüncelerim aslında tam anlamıyla okunarak edinilen bilgi değil, gelenektir, düşünce geleceğidir. Bu gelenek bana, birkaç nesil önceden, aile içinde intikal etmiştir. Şimdi bu düşünce geleneği içinde ne vardır? Bizim ai-

lede Abdülhamid'i yakından tanıyanların hatıralarında Abdülhamid'e Ulu Hakan demek de yoktur, Kızıl Sultan demek de yoktur. Ne çok fazla yüceltilmiştir, ne aleyhinde bir lâf söylenmiştir. Atatürk dönemi aile mensupları tarafından eleştirilirdi; yalnız Atatürk için rahmetli babamın bir lâfı vardı, eleştirdikten sonra Atatürk için en son cümlesi daima, büyük adamdı vesselâm, olmuştur. Yani eleştirmek ayrı şeydir, tâbi olmak ayrı şeydir; bundan belki şu özet ifadeyi çıkarmam gerekir: Bir kişiye mutlak tâbiyet. O gelenek yoktur. Bu padişah da olsa yoktur, bir büyük lider de olsa yoktur. Eleştirilebilir; müspet, menfi yönleri ortaya konur. İkinci bir şey tarafsız olmaktır. Bana intikal eden üçüncü bir unsur da, aileden birikimin gereğidir, devrimci değil evrimci olmaktır. Birden radikal tedbirlerle, toplumu tümünden değiştirmeye çalışılması, ister istemez tepkileri ve umulan amacın tersini yaratır.

Samsun o bakımdan 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren çağdaş siyâsî düşüncenin tanınabilmesi için de uygun yerlerden birisiydi. Dışarıya açılmış bir şehirdi, şehir burjuvazisi vardı, devlet memuru yapmamak amacıyla pek çok aile çocuklarını yerli veya yabancı okullara verirdi. Samsun'da on-onbeş tane konsolosluk vardı, o zaman ithalat yapan, ihracat yapan firmalar vardı, Samsun'da Osmanlı'nın büyük armatörlerinin iş merkezleri vardı. O bakımdan Samsun da, belki, bir düşünce oluşturmada veya teyitte uygun ortamdı; malûm, Samsun, 1930'da Serbest Fırka'nın seçim kazandığı tek il merkezidir. Silifke de vardır; ama Samsun daha önemlidir. Demokrat Parti'nin ilk kurulduğu il de Samsun'dur. Bunlar, devlete isyan hareketleri falan değil, çağdaş demokratik nizamın öncülüğü mahiyetindeki hareketlerdir. Şimdi benim liberal düşüncem aslında bir çevre kültürü olarak oluştu diyebilirim. Sonradan benim bu düşünce biçimimi teyit eden teorileri araştırdım. Düşüncenin oluşmasını-

dan daha sonra, başta Locke olmak üzere diğerlerini tanıdım ve bu tanıma da bana güven verdi; o çizgiyi tuttum bugüne kadar sürdürdüm. Temelinde şu var, tabii Edmund Burke'ü hatırlıyorum, batının büyük siyasî düşünce önderlerindedir ve siyasî düşünce önderlerinin en önemlilerinden birisidir, ben tam mutabık değilim; çünkü Burke kendi siyasî düşünce çizgisini İngiltere tecrübesi üzerine bina etmiştir. Bunu İngiltere'den bir başka yere taşımak, ortam uygun olmadığı için, aynı ortam olmadığı için bana göre mümkün değildir. Ama doğru tespitleri, Avrupa'da hâlâ siyaset pratiğinde yaşayan tespitleri vardır. O şunu söyler, "*promenant families*"den bahseder, öncü ailelerden, yani gelişmenin sürekli bir evrim süreci içinde gerçekleşmesi için çok parlak liderlerden ziyade sürekliliği temin edecek ve geçmişte denenmiş ailelerden gelen kimselerin daha sağlıklı öncü olabileceklerini ifade eder. Bir şey daha söyler, kendisi aristokrat değildir, ama Fransız İhtilâli üzerine, malum *İhtilal Hakkındaki Düşünceler* adlı klâsik eserinde aristokratlar için, "toplumun parlayan mücevherleridir", demiş, "topluma örnek olan bir takım unsurlar ortada olmazsa toplum yönünü bulamaz" gibi düşünceleri ifade etmiştir. Bunu hatırlamamın sebebi, belki, benim şahsî geçmişim diyelim, 160, 170, 180 yıl öncesinden itibaren böylesine bir çevre, aile hikâyesini dinleyerek yetişmiş olmasaydım belki liberal düşünceyi, sonradan liberal olduğunu tespit ettiğim düşünceyi kendi düşüncem ve temel felsefem olarak benimsemeyebilirdim. Ben de günün modasına uygun şekilde, 1960'ların modasına uygun şekilde, devrimci, solcu falan olurdum. Geçmişten gelen müktesebat beni, bir bakıma, o gün, hiç taraftarı yok demeyeceğim de, ifadesi çok güç olan düşünceyi ısrarla benimseyip devam ettirmeme mesnet oldu. Müktesebatım itibarıyla de, ünvanı ne olursa olsun solculuk ya-

panları da küçümstedim, onu da söyleyeyim. Onların benden daha fazla birikime sahip olmadıkları, olamayacakları sebebiyle kendimde onları küçümseme hakkını da gördüm.

1960'lardan itibaren kendinizi liberal olarak tanımladığınızı söylediniz. Ancak entere-san taraf, tam da bu dönemlerde ülkemizde solcu olmak bir iftihar vesilesiydi. Devrimciyim demek önünüze kırmızı halıların serilmesi için yetiyordu. Oysa siz liberal olduğunuzu söylüyordunuz. Peki, bir tepki gösterme, yalnız bırakılma oldu mu?

Öncelikle şunu ifade etmeliyim, Marksizm hakikaten bütün dünyayı son 150 yıl boyunca etkilemiş büyük bir siyasî düşünce akımıdır. Daima karşı olmama rağmen, hiçbir zaman saygısız olmadım. Kendimi denetleme bakımından da daima Marx'ın sadık bir okuyucusu oldum; Marx'ı doğru dürüst okuyup anlamaya çalıştım. Marx'ı okudukça kendi düşüncemin daha güvenilir olduğunu da tespit ettim. Şunu da ifade edeyim, kendini Marksist olarak tanımlayanların pek çoğu bana göre, benim okuduğum Marx'ı hiç bilmiyorlar. Marksist tarih tezinin yanlış olduğunu ifade eden yazıları da 1971'den itibaren yazılmıştır. Bana göre Marksist ütopya güzeldir de, o ütopyaya ulaşmak için devletin, proleter devleti adıyla da olsa kullanılması, ütopyanın tahakkukunu imkânsız hale getirecektir. Marksist ütopyaya, Marx'ın hayal ettiği nihaî devletsiz toplum düzenine ben çok fazla karşı değilim, ama oraya Marx'ın metoduyla ulaşmanın mümkün olmadığını ifade ediyorum. Marksist tarih tezi, Avrupa'nın tarihini doğru dürüst incelediğinizde pek doğru ve tutarlı değildir, Avrupa'nın tarihine uymamaktadır. Asya tipi üretim tarzı, feodalizm, burjuvazi, ondan sonra zarurî komünizm çağı gibi merhaleleri gerçek tarih teyit etmemektedir. Meselâ şunu söyleyeyim, İngiltere'de özgürlükçü düşüncenin öncülüğü-

nü, kendi çıkarları da belki öyle gerektirdiği için, 1215'ten 1870'e kadar -ki Marx'a göre en azından 17. yy.'dan itibaren burjuvaların bunu üstlenmesi gerekirdi- burjuvalar değil lordlar yapmışlardır; İngiliz tarihî böyledir. Öte taraftan Marx İngiltere'yi, diyelim, Tocqueville gibi veya Montesquieu gibi, kendi döneminin her yönüyle en ileri ülkesi olarak tavsif eder, hatta çalışma, sosyal haklar vs. yönünden de İngiltere'nin diğer Avrupa ülkelerinden daha ileride olduğunu ifade eder. Yani vahşi kapitalizm, Marx'ın anlattığı İngiltere'de en az vardır, Marx'ın ifadesine göre, veya yoktur. Diğer taraftan Komünist Manifesto'da, Marx, feodal dönemin, daha sonraki burjuva döneminden, örtülü de olsa, çok samimi de olmasa, daha fazla özgürlük ihtiva eden dönem olduğunu ifade eder. Oysa Marksistler bunun tamamen tersini söylerler. Onlara da tavsiyem Komünist Manifesto'dan itibaren önsözleriyle birlikte tahammül etsinler, okumak zordur, Marx'ı tümüyle okusunlar. Ben Marksizme karşıyım, karşı olduğum için Marx'ı da iyi öğrenme ihtiyacını baştan itibaren hissettim. Onlar da liberalizme karşıyız diyebilirler, ama liberalizmi doğru öğrenmeye gayret etsinler, belki bugünün şartlarına kendi düşüncelerini daha uygun hale getirebilirler.

Sorunuza dönecek olursam, gerçekten bütün dünyada 1950'lerde, 1960'larda sosyalizmin, Marksizmin, sosyal demokrasinin, bununla eklemlenmiş olarak Keynesçi, yeniden dağıtımcı politikaların mutlak bir egemenliği vardı. Bu egemenlik Türkiye'ye, özellikle 1960'tan sonra çok daha katı biçimde yansıdı. 1958 olabilir, hocam rahmetli Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın bir sözünü hiç unutmuyorum: "Günümüzde aydın olabilmek için az veya çok sosyalist olmak şarttır" derdi. Ben hocanın, kendisinden çok şey öğrenmiş olmama rağmen, bu ifadesini pek ciddiye almadım. 1960'tan, özellikle 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'de bir sosyalist düşünce

terörü estirilmeye başlandı. Taha Akyol gibi yazarlarımız liberalizmin Türkiye'de son yıllarda tanındığını ifade ediyorlar; bu tam doğru değil. Osmanlı'nın, isterseniz 1807-1810'dan başlatalım, Vakay-i Hayriye diye lim veya Tanzimat Fermanı'nı başlangıç alalım, batılılaşmaya karar verdiği ve uygulamaları başlattığı dönemde batıda hâkim düşünce yalnızca liberalizmdi. O sebeple Osmanlı tefekkürü liberalizmi hiç tanımadı. Belki adını ifade etmedi, ama 1876 anayasası liberal anayasacılığın, 1787'de Amerikan Anayasası'yla başlayan liberal anayasacılık çağının ürünüydü. Hukuk yenilenmeleri Avrupa'dan 1804'ten itibaren yaygınlaştırılan liberal kodifikasyon hareketlerinin taklidi mahiyetindeydi. Ciddî liberal düşünürler de yetişmiştir; başta Prens Sabahattin olmak üzere, bunlar siyasî alanda da birtakım teşkilâtların muharriki olmuşlardır, Ahrar Fırkası'ndan itibaren. 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında açıkça partinin liberal demokrat olduğu yazılıdır. 1930'da Serbest Fırka program ve politikasının liberal olduğu kabul edilir. 1946'da kurulan Demokrat Parti ilk yıllarında bir tereddüt içindedir, acaba kapatılır mıyım endişesini sezinlersiniz, ama 1948'den sonraki söylemiyle liberaldir; 1950 seçim beyannamesiyle ve 1950 hükümet programıyla liberaldir. DP liberal çizgiyi devam ettirmiş midir, ettirmemiştir maalesef. 1954'ten sonra gerçekten liberal düşüncenin kabul edemeyeceği uygulamalara DP girişmiştir. 1954'ten sonraki CHP muhalefeti de liberaldir. Özellikle DP'den ayrılan Hürriyet Partisi liberal eğilimliydi. CHP liberal çizgiyi 27 Mayıs desteklemek suretiyle terketmiştir. Ama CHP düşüncesi etkisinde hazırlanan 1961 Anayasası'nın başlangıcında enteresan şekilde liberal söylem vardır. "Hukuk dışı uygulamalarıyla meşruiyetini kaybetmiş olan siyasî iktidara karşı direnme hakkını kullanan Türk milleti" ifadesi Locke'tan Amerikan bağım-

sızlık beyannameğine, oradan bizim 1961 Anayasası'na kadar intikal etmiş olan liberal formüldür. Yalnız bu formül anayasanın başlangıcında kalmıştır. Aslında anayasanın başlangıcı da dürüstçe bir ifade değildir. 27 Mayıs yapan Türk milleti değil, malûm, askerî darbendir; askerî darbeye meşruiyet kazandırmak için 27 Mayıs Anayasasında o liberal formül başlangıçta yazılmıştır. Bunları ifade etmemin sebebi, liberalizm Türkiye'de tamamen bilinmiyor değildir. Birtakım akademisyenler yazdıklarıyla liberal düşünceyi ifade etmişler, taraftarlığını yapmışlardır. 1960'tan sonra, meselâ profesör Münci Kapani, meselâ profesör İlhan Arsel. Yalnız hepsinde şu vardır; evet klâsik demokrasi liberalizmdir, diyorlar; ama sonradan, mecburen ekliyorlar, ama sosyal devlet falan. Şimdi onları okuduğumda anladığım şu: Bu adamlar liberal, liberal düşünceden yana, ama öylesine ağır bir entelektüel alanda baskı var ki, hemen ardından, tamamen aferez edilmemek için, sosyalist baskının ifadeleriyle düşüncelerini tevill ediyorlar. Hakikaten, yalnız entelektüel baskı değil, fizikî saldırı da vardı ve sanıyorum, fikrî alanda da en müessir olan Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünü yaptığı "Yön" hareketiydi. Yön, özellikle gençliği, kendi düşüncelerinin dışındaki düşünceleri ifade edene yalnız lisânla saldırtmakla kalmıyor, ayrıca sokakta yolunuz kesilebiliyor, dövülebilirsiniz, öldürülebilirsiniz falan; öyle bir baskı da vardı. Başka bir hatıram daha vardır. 1960 öncesinde ben İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeyken, İstanbul İktisat Fakültesi'nde üç yıl sosyalizm tarihî okutulurdu, ikinci sınıftan başlardı. Üçüncü sınıfta, sosyalizm tarihî içinde yalnızca Marksizm okutulurdu ve son sınıfta da uygulaması okutulurdu. Ve bu tarafsız şekilde, Marksizm budur, biçimide okutulurdu. Mezun oldum. Aradan seneler geçti. 1960'lı yılların sonlarında İstanbul İktisat Fakültesi'nden bir hocayla karşılaştığımda, o zamanki ortamda merak ettiğim için sor-

dum, "sosyalizm tarihini okutabiliyor musunuz." Cevabı şu oldu, "mümkün değil, sosyalizm tarihini bilimsel objektiflikle okutacak olursak, yani sosyalizm propagandasını yapmadan okutacak olursak öğrenci bize saldırır, o sebeple dersi kaldırdık."

O dönemde bireyciliği ön plâna çıkararak yazdığım, Ortak Pazar'a Türkiye'nin şimdiden hazırlanması gerektiğini söyleyen yazılarım, devlet hâkimiyeti kavramının giderek ortadan kalktığı ve buna göre Türkiye'nin hazırlanması gerektiğini, bunun olabilmesi için demokratik hukuk devletinin esas alınması gerektiğini ifade eden yazılarım yayınlandı. Geleceği tayin edecek olan bireydir, toplumsal diye başlayan şamanın yerine bireyin eğilimine aykırı olan politikaların başarı şansı olmayacaktır, diyen yazılarım yayınlandı.

Bir şey daha ekleyeyim. Maalesef bu sosyalist düşüncenin Türkiye'de rakipsiz hâkimiyeti, Türkiye'de düşüncenin çok kısıtlanmasına sebep oldu ve netice itibarıyla Türkiye, giderek siyasî düşünce alanında 1960 öncesine göre de çoraklaştı, tek boyutlu hale geldi. Bunu, kendisinin Marksist olduğunu bildiğimiz profesör Gülten Kazgan, 1988'de Gailbrath'in *Kuşku Çağı* tercümesine önsöz yazarken ifade ediyor. Son onbeş yılda düşündürücü eserler kapsamına girecek çeviriler Marksist yayınlarda yoğunlaşmış ve hatta bu alanlarda pek düşündürücü olmayanlar bile Türkçeye aktarılmış, bunun dışındakiler çok kısır kalmıştır, diyor. Bir Marksist, Türkiye'nin düşünce alanındaki tek boyutluluğunu ve kısırlaştırılmasını, hâkim olan düşünce kendi düşüncesi olmasına rağmen eleştiriyor. Bu sosyalist düşünce baskısı, sosyalizmin dışında çağdaşlığın olmadığı yolunda baskı, sosyalist olmayanın çağdaş, gerici, cahil olarak görüldüğü baskı. Bu baskı Türkiye'yi 1980'e, özellikle 1975'ten sonra dünyada yeni bir düşünce çeşitlenmesinin olduğu dönemde düşünce olarak çok hazırlıksız getir-

miştir. Bu dönem gerçekten, belki bugünkü siyasî sorunlarımızı da, entelektüel yönü itibariyle, hazırlayan dönemdir.

Daha iyi bir Türkiye için düşündüğümü yazıyorum, tabii, benim de tavizlerim olmuştur. Niye? Yayınlayacak olan tam düşüncemi yazdığım da yayınlamaz; o da baskı altındadır. Meselâ, genellikle Forum dergisinde yayınlanırdı yazılarım. Forum dergisinin de bu sosyalist baskı karşısında çok fazla özgür olduğunu düşünmüyordum; diğer yayın organları da öyle. Buna rağmen bir miktar, belge halinde, yayınlanan yazılarım oldu. Bugün aynı yazıları tekrar yayınlayabilirim. Bugün artık baskı yok ve bugün, sanıyorum, doğruluğunu dünya da kabul etti.

Son birkaç yıldır Türkiye’de, liberalizmin senelerdir söyleye geldiği fikirleri, hemen herkes diline pelesenk etmiş durumda. Nasıl bakıyorsunuz bunlara?

1965’te, sonradan öğrendiğim, benim yazımın başlığı “Demokraside Devletçilik”ti, 1980’de Milton Friedman’ın Yeni Forum’da yayınlanan ilk tercümesinin başlığı “Kapitalizm ve Hürriyet”ti. Başlıklar birbirini andırıyor; ama içeriğinde aynı cümleler var. Ben şunu ifade ediyordum. Özgürlüğün olabilmesi için insanların ekonomileriyle, menfaatleriyle devlete bağımlı olmamaları gerekir. Ücretleri tamamen devlet tarafından ödenen, ücretlilerden oluşan devlette özgürlük olmaz, çünkü aykırı düşünenin ücretini keser. Plânlama yapıyorum diye, kimine kredi veren, bir başkasına vermeyen, teşvik veren, bazılarını zengin eden, bazılarını fakir bırakan devlette özgürlük olmaz; özgürlüğün olabilmesi için devletin ekonomi alanında etkinliğinin sınırlandırılması gerekir. Özgürlüğün olmadığı yerde, demokrasi de olmaz. Çünkü demokrasi, siyasî güce karşı özgürce teşkilatlanma, karşı koyma imkânı demektir. Bu sebeple ekonomide devletçilikle özgürlükçü

demokrasi bağdaşmaz düşüncesini ifade eden yazılarım yayınlandı. İşte son zamanlarda benzer düşünceyi ifade edenlerle benim bir farkım var baştan itibaren; o farkı bugün de muhafaza ediyorum. Fark şu. Bugün bazıları evet piyasa ekonomisi olmalıdır, serbest ekonomi olmalıdır, bunun olabilmesi için siyasî ve bireysel özgürlükler de olmalıdır; ön plâna ekonomiyi alıyorlar, onun olabilmesi için diğer özgürlüklerin de olması gerektiğini ifade ediyorlar. Benim düşüncem baştan itibaren terstir. Özgürlüğün olabilmesi için ekonomide de özgürlüğün olması lâzım. Yani ben piyasa ekonomisini, insan hak ve özgürlüklerinin, bir boyutuyla siyasî özgürlüklerin temel unsuru olarak görüyorum. Bence öncelikle temel hak ve özgürlüklerdir önemli olan, bunların olabilmemesinin şartı devletin ekonomiden çekilmesi, hukukun denetiminde piyasa ekonomisinin oluşmasıdır. Böyle bir farkım da bugüne kadar devam etti, bugün de var. Yani ben, piyasa ekonomisinin olması için bireysel özgürlükler olmalı demiyorum. Temel, birey özgürlükleridir, bunun güvenceye alınabilmesi, bunun realite haline gelmesi için devlet ekonomide de müessir olmamalıdır, diyorum.

Kenneth Minogue, benim, eskiden beri atf yaptığım liberallerdendir. Onun iki cümlesini burada tekrarlayayım: Birincisi, liberalizm saf bir siyasî doktrindir; bunun manası liberalizm kendine has bir toplum projesine sahip değildir. İkincisi, liberalizm modern dünyanın temel siyasî doktrinidir. Bunun sebebi liberalizmin çağdaş diğer düşünce sistemlerinden daha eski olması. Herhangi bir kimse, liberalizme karşı olsa da, liberalizmi bilmeden milliyetçiliği bilemez, liberalizmi bilmeden Marksizmi de bilemez, doğru algılayamaz. Marksizm de, yine Minogue’nin ifadesiyle, liberalizmin bazı unsurlarına karşıt olan safhasıdır. Liberalizmi bilmiyorsa bir kimse, ben Marksistim o sebeple liberalizme

karşıyım diyen kişi tam Marksist de olamaz. Bugün Türkiye’de ve dünyada siyasî tartışmaların temel kavramlarının hepsi liberalizmin kavramlarıdır. Liberalizme karşıyım diyenler de liberalizmin bu kavramlarını tartışıyorlar, taraftarlığını yapıyorlar, söylüyorlar söylüyorlar sonunda ben liberalizme karşıyım diyorlar, bunların pek çoğu söylediğinin kaynağını bilmiyor. Meselâ insan hak ve özgürlükleri yalnız liberalizmin ürünüdür, sosyalizmin veya sosyal demokrasinin değil, bunların hiçbir katkısı yoktur; bunu kronolojiyle de açık seçik ortaya koymak mümkün. İster, temel insan hakları belgesi olarak, modern zamanların en eski yazılı belgesi olarak 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi’ni alalım veya 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’ni alalım, bunlar yazıldığı zaman sosyalizm yoktu, Marksizm yoktu. Bugünkü sosyalist düşüncenin öncüsü, Fransa’da 1792-1793’ten itibaren Babeouf’un öncülüğünde kurulan “Eşitler Kulübü”dür. Ama 1789 İnsan Hakları Beyannamesi, Eşitler Kulübü hareketinden de daha öncedir ve bu beyanname münhasıran liberal düşüncenin ürünüdür. Marx, 1789’dan 58 yıl sonra 1848’de Komünist Manifesto’yu yazmıştır. Sosyal demokrat hareket ise, daha ziyade siyaset pratiğinde ortaya çıkan harekettir, bunun da başlangıcı Danimarka veya Almanya’da 1870’ler sonrasıdır, buraya gelindiğinde, artık temel insan hak ve özgürlükleri düşüncesi, en azından medenî dünyada, Batı dünyasında temel mefkûre haline getirilmiştir. Bu sebeple, ben hem insan hak ve özgürlüklerinden yanayım, sosyalistim o yüzden liberalizme karşıyım diyenleri, bilgisizlikle itham etmek mümkün.

Türkiye’de ciddi bir solun olmadığını da hatırlamak mecburiyeti vardır. CHP 1954-1960 arasındaki muhalefetiyle liberal muhalefet yapmıştır. 27 Mayısla o çizgiyi bıraktı. Ondan sonra bir şeyler arıyordu; 1964 se-

çimleri arifesinde İsmet Paşa seçim beyannamesini okudu, bir gazeteci, “Paşam buna ortanın solu diyebilir miyiz” dedi, İsmet Paşa da, “diyebilirsiniz”, dedi. Tüm CHP mensupları bir günde ortanın soluna çark ediverdiler. 1930’da, Serbest Fırka kurulduğunda tersine bir sınıflama yapılmıştı. CHP sağda, Serbest Fırka solda denmişti. Geçmişle de CHP’yi solda tanımlamaya başladılar 1964 sonrası solcular. Bunu da hatırlayarak sağ, soldan bahsediyorum, bu saptamayı da yapmış olayım.

Osmanlı’dan günümüze Türkiye’nin panoraması, bir liberalin gözüyle nasıl görünüyor?

Osmanlı’ya bakış biçimimi önce kısaca söyleyeyim. Osmanlı bir tarihî büyüklüktür; bunu kabul etmek mecburiyetindeyiz ve bazı ifadelere ben iştirak ediyorum; Osmanlı, Büyük Roma İmparatorluğu ve onun devamı olan Bizans’tan sonra sanki üçüncü Roma gibidir. Aslında Osmanlı’nın devlet yönetiminde pek çok geleneği sanıldığı gibi Orta Asya’dan getirilmiş veya İslâm devletlerinden alınmış değil, üzerine kurulduğu gelenekler, doğru tahlil edildiğinde, Osmanlı yönetiminde daha ağır basmıştır, gibi geliyor bana. Batı Roma’nın tarih sahnesinden silinmesine sebep olduğu bazılarınca da ifade edilen, devşirmeler devleti haline dönüşmüş olması, devşirmeyle devleti idare etme metodunun da Doğudan değil Roma’dan alınmış olabileceğini düşünüyorum. Osmanlı’ya tarihî büyüklük olarak saygılıyım, ama bu Osmanlı’nın yaptığı her şey iyiydi manasına gelmez. Türkiye’de zaman zaman kendi siyasî görüşlerine Osmanlı’dan destek arayanlar oldu. Meselâ, ekonomideki düşüncesiyle liberal olan Aydın Yalçın ve ekibi Osmanlı’nın ekonomisinin liberal olduğu yolunda bir tez ileri sürmüş, onu bir hayli yaymaya çalışmıştır. Bunun gibi sosyalistlerden, Marksistlerden tamamen aksi görüşte olanlar da yazdılar. Marksizme daima karşı olmama rağmen, Marksizmi ve Marksistleri ciddiye aldım.

Türk Marksistlerinin bazı tespitlerini doğru bulduğum oldu. Meselâ Sencer Divitçioğlu'na göre Osmanlı toplumu sınıflı bir toplumdur, onun ifadesiyle, Osmanlı toplumunda iki sınıf vardır. Bu sınıflar da, devlet fonksiyonlarını ifa eden Kapıkulu Sınıfı ve üretim fonksiyonlarını ifa eden Reaya'dır. Üretim fonksiyonlarını ifa edenler arasında zengin, fakir, proleter, burjuva gibi ayırım yapmaz. Üretim fonksiyonlarını ifa eden tek sınıftır, devlet fonksiyonlarını ifa eden de diğer sınıftır. Devlet fonksiyonlarını ifa eden sınıf, temelde devşirme olan sınıftır. Bu devşirme geleneği Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra da, bana göre, gelenek olarak devam etmiştir. Yine Sencer Divitçioğlu'nun ifadesiyle, Osmanlı'da sömürme, devlet fonksiyonlarını ifa eden sınıfın üretim fonksiyonlarını ifa eden sınıfı sömürmesi olarak cereyan etmiştir; burjuvanın proleterleri sömürmesi veya feodalın tâbi olanı sömürmesi biçiminde değil. Ayrıca Osmanlı ekonomisini iki döneme ayırır; fütuhatin yapıldığı dönemde, devlet gücünün kaynağının temeli dış talandır; fütihat imkânları bittikten sonra da bu talan düzeni iç talana dönüşmüştür. Bu ifadeyi, bu formülü ciddiye alıyorum, tabii içinde tümüyle katılmadığım unsurlar olmasına rağmen sanki genel fotoğraf, Sencer Divitçioğlu'nun bu kitabında, doğru çekilmiş gibi geliyor. Tabiatıyla rahmetli profesör İdris Küçükömer'in tespitleri de buna benzer. Sosyalistlerin dışında da aynı tespitleri yapanlara yer yer rastlamak mümkün.

Ben yazılarımda sosyalistlerin bu görüşlerini de kullandım. Pek çok görüşlerine karşıyım, ama Osmanlı hakkındaki, sosyalistlerin bir grubunun çektiği bu fotoğrafı gerçekçi olabilir diye mütalâa ediyorum. Bugünkü Türkiye'nin de o tarihî mirasın sürdürülmesi çatışmasının içinde olduğunu düşünüyorum.

Tam da bu noktada bir şey daha sormak istiyorum. Şimdi, ülkemizde özgürlüklerden,

evrensel kaidelerden bahsedenler var, ancak bunların karşısında da "bizim bir devlet geleneğimiz var, biz başkayız" diyenler var. Siz ne düşünüyorsunuz? Yani bizim özgürleşmemiz için bir engel midir geleneğimiz?

Efendim, ben yazılarımla, buna, bu düşünceye daima karşı çıktım. Meselâ 1980'lerde yayınlanmış bir yazımda, hatta bir seri yazımda, "iç ve dış düşmanlar militarizmin gıdasıdır", dedim. Militarizm nedir? Encyclopedia Americana'ya baktığınızda, militarizm maddesine baktığınızda -militarist derken yalnız askerleri kastetmiyorum, askerlerden daha militarist olan siviller, akademisyenler vs. var, onları birlikte kastediyorum; askerler içinde de militarist düşünceyi benimseyenlere rastlamak mümkün olabilir- aşağı yukarı ne deniyorsa, ansiklopedideki militarizm tarifinde, Türkiye'de militarist düşünceyi ifade edenler "ama bunlar Türkiye'ye özgü" diyerek aynı şeyleri ifade ediyorlar. Türkiye'de milliyetçilikten dem vuranlar ve bunu Türkiye'ye has olarak takdim etmeye çalışanlar, klâsik batılı metinlerdeki 20. yy. integral faşist milliyetçilik hakkındaki yazılanları okuyorum, aynı şeyleri söylüyorlar, hiç farkı yok. Türk halkının demokrasiye yatkın olmadığı düşüncesini de ben daima doğru olmayan düşünce olarak ifade ettim ve bu hususta bir hayli yazı da yayınladım.

Türk unsurunun kendi kaderine hâkim olma geleneği vardır. Bu yazılı tarihte, en azından, Orhun Kitabeleri döneminden, Göktürklerden, Uygurlardan başlar. Ancak bir sürü devleti kurmuş ve yıkmıştır Türk. Bu bana Locke'un meşhur formülünü hatırlatıyor. John Locke'un meşhur formülü, malûm, "devlet, insanların, yönetilenlerin rızasıyla insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak amacıyla kurulur. Yönetilenlerin rızasını veya insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alma felsefesini yitiren devlet meşruiyetini yitirmiş olur. Bu devlete karşı yönetilen-

lerin, yani halkın direnme, onu yıkıp yerine daha demokratik hukuk devletini kurma hakları doğar.” Baktığımızda 17-18 tane Türk devleti kurulmuşsa, bunu ben Türk unsurunun özellikle bugün anladığımız manada, Lockecu formül içinde, demokrasiye yatkınlığı olarak yorumluyorum. Bu benim şahsî yorumum da, hakikaten baktığımızda, mesele Osmanlı’da Celâlî İsyânları safhası var, 100 yıldan fazla Osmanlı’yı işgal eden. Celâlî İsyânları, Türkmen isyanlarıdır veya Türkmen ağırlıklı isyanlardır ve o isyanlar da zaman zaman Anadolu Türkmen unsurunun devşirme despotizmine karşı tepkisinin ifadesine rastlamak mümkün. Özellikle IV. Murat’ın ilk padişah olduğu dönemlerdeki tartışmalar bunu açıkça ortaya koyuyor. Çok partili düzene tekrar geçtiğimizde, tek parti iktidarına karşı Demokrat Parti’ye oy veren Anadolu’daki bölgeler incelendiğinde, bu incelemeyi Türk halkı demokrasiye uygun değildir, yatkın değildir diyenlerin özellikle yapmasını öneriyorum, incelesinler ve bilecek konuşsunlar. DP’ye en büyük desteğin Türkmen nüfustan geldiğini, tek parti rejimine en kararlı toplu muhalefetin Türkmen nüfustan veya Anadolu’nun Türkmen’le meskun alanlarından geldiğini tespit ederler. 1946 seçimlerini incelesinler, hangi parti bir ilin hangi yöresinden ne kadar oy aldı. Bu araştırmayı yapsınlar. Tek parti despotizmine, muhalefetin asıl unsurunun, Laz değil, Kürt değil, Arnavut, Boşnak değil, asıl, Türkmen’den geldiğini tespit ederler. Bunu, bu unsurları birbirinden ayırmak için söylemiyorum. Yalnız, Türk geleneğinde devlete tâbiyet vardır, dedikleri için, bunların sözlerinin ciddi bir incelemeye, gözleme dayanmadığını ifade etmek için söylüyorum. Ayrıca, Radikal gazetesindeki bir yazımda hatırlattım, İslâm âleminde Türk unsurunun hâkimiyeti Selçuklularla başlıyor. Selçuklular aynı zamanda hilâfetle saltanatın ayrıldığı dönemdir. Tuğrul Bey Selçuklu hükümdarıdır, ama

Abbasi halifesi Bağdat’ta dinî otoritenin başı olarak kalır. Selçuklular Abbasileri himayelediği altına alırlar, ama hilâfeti de biz alıyoruz demezler. Ondan sonra 500 yıl İslâm âleminde hilâfet ve saltanat birbirinden ayrılmıştır ve o dönemin yönetimleri bir hayli federal görünümündedir ve nispeten daha sonraki Osmanlı yönetimine göre daha özgürlükçüdür. O dönem, İslâm medeniyetinin de aslında son dönemidir.

Bütün bunlar biraraya getirildiğinde, Türk unsurunun devlet babacı olduğu kanaatinde değilim. Yalnız Türk unsuru, özellikle IV. Murat’ın son döneminde, Kuyucu Murat Paşa gibi şiddet politikaları yüzünden sindirilmiştir. Ama fırsatı bulduğunda, Dadaloğlu gibi, kükremiştir. O sebeple aslında bu milliyetçilik de değildir, yani Türklerin demokrasiye yatkın olmadıkları, hatta İslâm dininin, müslüman Türklerin demokrasiye yatkın olmadıkları yolundaki iddialar gerçekçi değildir. Bu iddiaların sahiplerinin, en azından bir kısmı kendilerini milliyetçi olarak takdim ediyorlar, bu milliyetçiliğe de aykırıdır. Çünkü Türk unsurunu bu kötümektir, yani başında bir çoban olmadıkça Türk kendini idare edemez demektir. Bu, Türk’ün aslî karakterine tamamen aykırıdır. Dünyada ürküntüyü üzerinden atabildiği taktirde İngilizler, Fransızlar, Almanlar demokrasiye ne kadar yatkınsa, tarihî gelenekleri itibarıyla, toplumsal anlayışları itibarıyla, Türk de o kadar ehildir. Türkiye’nin çağdaşlaşması için halkından gelen engeli yoktur, engel yalnızca devlet düzeninden ve devlet cebrinden kaynaklanmaktadır ve bu devlet düzenini sürdürme kavgasında olanlar da, aslında Türkiye’nin iyiliğinden ziyade kendi üstün konumlarının devamını amaçlayanlardır. Tecrübe de vardır; Türkiye’de çok partili rejime, en azından 1908’den itibaren inkıtalarla da olsa, bunun uygulamaları yaşanmıştır, ama halktan gelen bir engel yoktur. Çağdaşlık, insan hak ve öz-

gürlüklerinin güvenceye alındığı demokratik hukuk devleti düzeni içinde yaşamaktır, bu bakımdan engel halkta değil, Türkiye’de aşılamayan, Roma’dan, Osmanlı’dan gelen Kapıkulu egemenliği geleneğine de dayanan devlet düzenindedir.

Biraz da Liberal Düşünce Topluluğu’ndan bahsedelim isterseniz. Atilla Yayla ve Mustafa Erdoğan’la nasıl tanıştınız.

Evvelâ şunu söyleyeyim. Hakikaten Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan Türkiye’ye çok büyük hizmet yaptılar. Benim zaman zaman, duraksamalı da olsa, geçmişimde üç-dört yıl, ben kendi günlük işimi yapayım, nasıl olsa yazsam da kimse benim dediğimi dinlemiyor, o yüzden yazmaktan vazgeçtiğim, yazmadığım dönemler olmuştur. O inkıta dönemleri aşıldıkça, dört beş yıl yazdım, dört beş yıl yazmadım. Türkiye’de 1980’lerin ikinci yarısından itibaren, İngiltere’de Teacher değişiminden, Amerika’da Reagan değişiminden bahsedenler olmaya başladı. Yazıyorlar, ama bir yeterli kültüre dayanmadan, şu bu, liberalizmle ilgili yazılar yazıyorlar. Atilla Yayla’nın *Liberalizm* adlı kitabını ve Türkiye Günlüğü’nde birkaç makalesini, belki Mustafa Erdoğan’ın da olabilir, okudum. Okuyunca, sevindim; demek artık Türkiye’de ben tek değilim diye sevindim. Bunun üzerine Hacettepe Üniversitesi’ne tanışmak için gittim; Atilla Yayla’yı bulamadım, Berat’ı buldum, onunla tanıştım. Atilla Beyler, biraz, bunu, liberalizmi ilk defa biz ifade ediyoruz gibi bir havadalardı. Ben de, hepsini değil de elimde kalan, 1964’ten itibaren yayınlanan yazılarımdan bir dosya içinde örnek götürmüştüm, onu bıraktım. Atilla Yayla’yla, Mustafa Erdoğan’la, sırf, yazdıklarından duyduğum memnuniyeti ifade etmek için üniversiteye gidip tanışma ihtiyacı hissettim; tanışmamız böyle oldu. O arada Nokta’da Cüneyt Ülsever, yine benim hoşuma giden

haftada bir küçük yazılar yayınlıyordu, üşenmedim İstanbul’a gittim, onunla da tanıştım.

Mustafa Beyle Atilla Bey zaten birlikteydiler, kendilerinin düşünce aşıladıkları gençler etraflarındaydı; biraraya geldik, kendimize Liberal Düşünce Topluluğu dedik. Liberal Düşünce Topluluğu 1992’den 1994’e kadar bir dernek haline gelmeden devam etti. Genellikle toplanma yeri benim avukatlık büromdu. Bürom genişti, tahsis edilecek bir fazla odası vardı. 1994’te de “biz illegal örgüt haline geldik, illegal olmayalım da legal olalım” dedik ve Liberal Düşünce Topluluğu’nu birlikte kurduk.

Peki, Liberal Düşünce Topluluğu’nu, kuruluşundan bugüne değerlendirdiğinizde nereye koyuyorsunuz? Başarılılar kefesine mi, başarısızlar kefesine mi?

Liberal Düşünce Topluluğu son derece başarılı. Bunda da asıl müessirin Atilla Bey ve Mustafa Bey’in olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Gerçi kuruluşunda başkanıydım, ama onların hem gençlerle irtibat imkânları, akademik hayatın içinde bulunmaları sebebiyle imkânları daha müsaitti. Ayrıca ben tabii avukatlığım sebebiyle günlük maişetimin içindeydim, bir anayasa hukukçusu, bir siyaset bilimciyle, avukatlıktan sonra bir şeyler yapmaya çalışanın imkânı bir olmaz. Bu bakımdan birlikteliğimiz son derece faydalı çalışma yolunu açtı. Baştan acaba biraz da siyasî ilişkisi olan, herhangi bir partiyi desteklemek biçiminde değil, bir liberal demokrat siyasî oluşumun esasını teşkil edecek ve daha kısa vadeli halka yönelik bir çalışma içine girelim mi diye de, benim düşündüğüm oldu, yalnız arkadaşlar, ben onu da sonra tasvip ettim, yalnız entelektüel çerçeve içinde bırakalım dediler; o da isabetli oldu. Şimdi söyle söyleyeyim, aslında zaman da denk düştü, Liberal Düşünce Topluluğu keşke o zamanlar, tabii yaşları çok genç, o ba-

kımdan mümkün değildi, 1960'larda ben Atilla Yayla'yla Mustafa Erdoğan'la bugünkü düşünceleriyle biraraya gelseydim, hiç değilse benim gibi düşünen insanlar da var diyebilirdim. O tesadüfün geç olması yine bana mutluluk verdi. Ama o zaman biraraya gelseydik, yine belki sokakta taşlanan, yolda yürürken biri beni dövecek mi, vuracak mı endişesi içinde dolaşan insanlar olurduk, bir etkinliğimiz de olmazdı.

Dünyadaki genel gidişat bize hem daha etkin olma imkânını verdi -hatta biraz geç de kalınmış olabilir Liberal Düşünce Topluluğu'nun kuruluş tarihî itibariyle- hem de Türkiye'nin, dünyanın başka ülkelerinden farklı olarak, çok büyük boşluğunu doldurdu. Tekrar ben Gülten Kazgan'ın yazdığını, tekrarlayacağım. Gülten Kazgan 1988'den önceki 15 yıl diyordu, bence bunu 20 yıl veya 25 yıl olarak yazsaydı süre daha doğru olurdu. Türkiye'de 1990'a gelindiğinde sosyalist literatür dışında alan tamamen bomboş hale getirilmişti, eski yayınlar vardı, ama bunlar unutulmuş, bulamıyorsunuz ve bu durum, Türkiye'deki bu boşluk, dünyadan farklı bir boşluktu. Yani Fransa'da da sosyalist düşünce hâkimdi, İngiltere'de hâkimdi, Amerika'da hâkimdi, dünyanın her tarafında hâkimdi, ama liberal düşünce de, dar çerçevelerde de olsa, ifade ediliyor, yaşıyordu, yaşatılıyordu; hatta Sovyetler Birliği'nde bile. Dağılmadan önce gittiğimde, John Locke'u, ortalama bir aydının tanımısından çok daha fazla doğru tanıyan Sovyet aydınlarına rastladım. Türkiye bu bakımdan son derece kısırlaştırılmış durumdaydı. Liberal Düşünce Topluluğu işte bu dönemde ortaya çıktı ve Liberal Düşünce Topluluğu'nun ortaya çıkışı, artık sosyalizmin siyasî, entelektüel, ekonomik boyutuyla derde deva olmayacağını dünyada genel kabul haline geldiği döneme rastladı. Liberal Düşünce Topluluğu o günden bu güne epeyce, çoğu dünya siyaset klâsikleridir, tercüme yayınladı, seminerler yap-

tı, eğitim programları yaptı, panellere katıldı. Ayrıca kendi kitap yayınlarının dışında Türkiye'nin önde gelen yayın organlarında, dergilerinde, Liberal Düşünce Topluluğu'nda biraraya gelen insanlar, Türk toplumunu çağdaşlık nedir hususunda aydınlatmak için etkili yazılar yazdılar. Liberal Düşünce Topluluğu olmasaydı, bugün Türkiye'deki düşünce kısırlığı, sosyalist düşünce de artık cazibesini kaybettikten sonra, ne halde olurdu? Türkiye'de çağdaşlığı anlamak ihtiyacını hissedemeyen herhangi bir kimsenin bulabileceği Türkçe yayın son derece kısıtlı halde olurdu, Liberal Düşünce Topluluğu olmasa. Türkiye'de sosyalist düşüncenin önde gelen isimlerinden bazılarıyla sohbetlerimizde, meselâ bir defasında ben, biz istediğimiz kadar veya önceden hayal ettiğimiz kadar etkin olamadık, ifadesini kullandım, muhatabım itiraz etti, yok, dedi, siz Türkiye'yi çok etkilediniz, hatta bizim istemediğimiz ölçüde etkilediniz, dedi; o doğrudu. Bugün Türkiye'de 1990 yılına göre düşüncede, çağdaş dünyanın doğru algılanmasında, dünyanın gidişatının doğru anlaşılmasında, yetersiz de olsa, bir safhaya varılmışsa bunda en büyük katkı Liberal Düşünce Topluluğu'nundur. Liberal Düşünce Topluluğu Türkiye'nin entelektüel ve siyasî düşünce tarihinde, belki bugün mensuplarının pek farkında olmadıkları, çok önemli bir fonksiyonu üstlenmiş ve bunu gerçekleştirmişti de. Bu bakımdan arkadaşlarımı takdirkârlıkla, tebrikle ve Türkiye'ye yaptıkları çok büyük hizmet sebebiyle minnettarlıkla anıyorum. Kimi anıyorum; Atilla Yayla'yı, Mustafa Erdoğan'ı, diğer arkadaşları, sizleri, gençleri. Liberal Düşünce Topluluğu'nun yaptığı hizmet, herhangi bir sivil toplum örgütünün yaptığı hizmet değildir, herhangi benzeri entelektüel grubun yaptığı hizmet değildir. Liberal Düşünce Topluluğu olmasaydı, Türkiye'de "dünya nereye gidiyor"u anlamaya çalışanların tutunacağı dal yoktu. Bugün Liberal Düşünce Topluluğu'nun fikri

birikimi, bütün partilerin söylemine de –samimi olsun olmasın, tam idrakinde olsunlar olmasınlar- şu veya bu şekilde girmiştir de. Türkiye’de bugün artık, reaksiyoner olmayan, batı düşmanı ve karşıtı olmayan, ama kendini müslüman olarak tarif eden, çağdaşlıkta uzlaşmış kalabalık gençler topluluğu var. Bunların çoğu akademisyen. Bunlara yolu açan Liberal Düşünce Topluluğu’dur. Liberalizm dinsizliktir diye meydanlarda nutuk söyleyene rastladım veya ahlâksızlıktır diyene rastladım. Recep Peker ideolojisinden gelme liberalizm düşmanlığını ifade etmenin marifet olduğu ortam yok artık bugün. Birtakım kimseler, yazarlar, gazeteciler doğruya yakın tanımlar yapabiliyorlar; bu Türkiye için kazançtır.

Solcular insan hak ve özgürlüklerine kendi katkıları hiç olmadığı halde sahip çıktıkları için, Türkiye’de son 20-30 yılın kitapsız sağcılığı döneminde, vatan millet Sakarya’nın sağcılık olarak yeterli görüldüğü dönemde, sağcıların söylemini de solcular tayin ettiler aslında. Solcu bir şeye ak diyorsa, ona kara demek sağcılığın gereği olarak görüldü. Ne oldu? Solcu, hakkı olmadığı halde, bir katkısı olmadığı halde insan hak ve özgürlüklerinden bahsedince, kendini sağcı zannedenler de, solcu bunu diyorsa benim karşı çıkmam lâzım, diyerek insan hak ve özgürlüklerine karşı tavır aldılar. Tabii bu Türkiye’nin cehaletidir; Liberal Düşünce Topluluğu’nu bu cehaletin de aşılmasında çok büyük görevler bekliyor. Üniversite profesörleri arasında da, solcu olduğum için liberalizme karşıyım, çıkmazı içinde olanlar da hâlâ var. Ama bunu yavaş yavaş, Liberal Düşünce Topluluğu sayesinde Türk entelektüel alanı inşallah aşacaktır. Tabii yalnız insan hak ve özgürlükleri değil hukukun üstünlüğü tamamen liberalizmin kavramıdır, bununla bağlantılı olarak hukuk devleti liberalizmin kavramıdır, kuvvetler ayrılığı liberalizmin getirdiği mekanizmadır, parlâmentarizm öyledir, temsilî de-

mokrazi öyledir. Şimdi bunlara herkes sahip çıkıyor. Bunlar yalnızca liberalizmin ürünü, ama sahip çıkanların %90’ı ayrıca liberalizme karşı, şimdi piyasa ekonomisi de eklendi, ondan da yanalar, ona da artık itiraz edemiyorlar, ama liberalizme karşıyız diyorlar. Bu derinliği olmayan bilgi ile Türkiye’yi idare etme felâketinden kurtarma hususunda Liberal Düşünce Topluluğu en büyük hizmeti üstlenmiş ve bunu ciddiyetle yerine getiriyor. Bir memlekette şayet liberal demokratik sağ yoksa, o memlekette faşizmle baş etmek mümkün değildir. 1945’ten sonraki Avrupa tecrübesi de bunu ortaya koymaktadır. Sol politikalar da, sosyalist görüşler de, ister istemez, az veya çok, otoriter ve totaliterdir. Faşizm, hakikaten, insanlığın denediği en vahşi devlet yönetimlerinden birisidir. Hem sol otoriteryenizmine hem de faşizme karşı direnebilmenin yolunu, yöntemini ortaya koyan yalnızca liberalizmdir.

Şunu da söyleyeyim, tabii eleştiri alanlarına da iştirak ediyorum, Avrupa Birliği projesi temelde liberal demokratik bir projedir. Artık Avrupa Birliği irtibatı biraz ciddileşme yoluna girdikten sonra Türkiye’nin AB’ye girmekten başka çağdaşlaşma geleceğini güvence altına alma imkânı da yoktur. Bu sebeple 1999 Aralığındaki Helsinki kararları, bize bir miktar kolaylık sağladı merakımızı anlatma bakımından. AB’nin bürokratikleşmesi, Brüksel merkezleşmesi, o alandaki dünyanın her yerindeki liberallerin müşterek eleştirilerini mahfuz tutmak kaydıyla, AB, en azından Türkiye için, çok ileri liberal demokratik bir projedir. O bakımdan Liberal Düşünce Topluluğu, merakını anlatma bakımından, biraz kolaylığa erişmiştir, diyorum.

Liberal Düşünce Topluluğu’ndan istikbalde neler bekliyorsunuz? Neler yapmalı, sizce?

Türkiye’de siyaset alanı, halkın çoğunluğunu peşine takacak sahibini bekliyor. Bu dağılmanın sebebi, siyasetin içtihatlı yapı-

makta olmasıdır. Bugün ak dediğine, yarın kara diyebilen partiler, bunların liderleri, artık halkta güvensizlik yaratmışlardır. Siyaset, netice itibariyle, ister istemez tavizler alanıdır. Yani ben, dünya görüşü, felsefe olarak taviz vermez bir liberalim, ama liberalizm de bir ütopyadır. Bunu siyaset alanına intikal ettirdiğinizde mutlaka birtakım sulandırmalar olacaktır. Çünkü siyaset alanında yalnız felsefe sahiplerinin oyu talep edilmeyecek, pek çok unsurlar muvacehesinde siyasî taraftarlık talep edilecek. Öte taraftan siyaset zorunlu uzlaşma alanıdır da. Bütün bunları kabul ediyorum. Ancak siyasetçinin bir temel felsefesi, bir temel dünya görüşü olmalıdır, bunun sınırları olmalıdır. Bu sınırlardan taviz veremez, yani tek çizgili, saf bir liberal olarak siyaset yapmak, onu çoğunluğun görüşü haline getirmek mümkün değildir, ama bir inanç sınırının da olması lâzım. Yani ben liberal idealden taviz verirken, siyaset yaptığımda, bu tavizin mutlak sınırının olması lâzım. Ben bir şey söylediğim zaman, oy geleceğini düşünsem dahi onu söylemekten kendimi men etmem, onu gayriahlâkî bulmam lâzım. Türkiye’de bu şey kalmamıştır. Siyasî liderler, karşılarında esnaf varken onun için bir şeyler söylüyorlar; işçi varsa bir gün önce söylediğinin tamamen tersini işçiden oy almak için söylüyor, çiftçi varsa tamamen tersini söylüyor, memura hitap ettiği zaman hepsinin tersini söylüyor. Türkiye’deki siyasî dağılmanın sebebi budur.

Liberalizm modern dünyanın temel siyasî doktrini olduğu için çağdaşlık yolundaki Türkiye’nin halkının da çoğunluğunun toplandığı temel çizginin liberalizm olması gerekir. Liberal Düşünce Topluluğu teorik hazırlığı bir ölçüde yaptı. Türkiye’nin çağdaşlaşması, artık bundan sonra siz gençlerin bu düşünceyi, mümkün merteye halka intikal ettirme, halka benimsetme ve bunun halk tarafından siyasî hareket haline getirilmesi gerekir. Liberal Düşünce Topluluğu entelektüel alandaki çalış-

malarını tamamlamış değildir, bunun hududu olmayacaktır, bu çalışma devam edecektir elbette. Daha çok tercüme edilmesi gereken eserler vardır, dünyadaki tartışmaya Liberal Düşünce Topluluğu katılmaktadır, o tartışmaya katkısı olacaktır, tartışmayı izleyecektir, o tartışmayı Türkiye’ye aktaracaktır. Yani görevi bitmiş değil, entelektüel alandaki bu faaliyetlerinin devam etmesi, Türkiye’nin iyiliği için devam etmesi gerekir. Yalnız artık bunun siyasî alana da, Liberal Düşünce Topluluğu tarafından değil, hazırladığı ortamda intikal ettirilmesinin zamanı gelmiştir. Gerçi Liberal Demokrat Parti var; ama yalnız Besim Tibuk’tan ibaret olmamalı, içinde Besim Tibuk’un da bulunduğu, halkı 1950’lerde olduğu gibi peşine takacak bir büyük siyasî hareket liberalizmin ilkeleri üzerine bina edilmiş, muhtelif ihtiyaçlara da imkân nispetinde cevap veren, ama temel felsefenin sınırlarının dışına taşmayan, temel inancın sınırlarının dışına taşmayan bir siyasî hareket Türkiye’nin en büyük ihtiyacıdır ve ancak böyle bir hareket Türkiye’yi çağdaşlığa taşır. Bunu temenni ediyorum. Bunun yeterli hazırlığını Liberal Düşünce Topluluğu yapmıştır, temennim bunun Türk siyasetinde ciddi bir siyasî hareket halinde Türkiye’nin geleceğini aydınlatmasıdır. Türkiye’de siyasî dağınıklığın aşılmasının tek yolu da, buna göre budur. Zaten bu konuda 8-10 sene öncesinden itibaren muhtelif yazılar yayınladım. Halkın baştan itibaren bulabildiği nispette çoğunluğunun oy verdiği siyasî düşünce biçimiydi, bu dağınıklığın sebebinin liberal ilkelere uzaklaşmak olduğunu ifade eden yazılarım yayımlandı. Türkiye’de bir özgürlükçü, demokratik, bu ikisi biraraya gelince, liberal sağ ciddi hareket olmadıkça bu dağınıklık, siyasî istikrarsızlık da aşamayacaktır. Liberal Düşünce Topluluğu bunun teorik hazırlığını yapmıştır, bu yoldaki hizmeti de çok büyüktür.

Teşekkür ederim.